

De 'roots' van de PvdA (4)

Politiek correct denken

Een reconstructie achteraf

HANS WERDMÖLDER¹

Discussies over de multiculturele samenleving worden tegenwoordig ingeleid door het rijtje: 11 september, 6 mei en 15 mei. Op de politieke agenda staan nu het immigratievraagstuk, de verhouding tussen kerk en staat, de toenemende onveiligheid in de samenleving of de schaduwkanten van de multiculturele samenleving. Hoe men het ook wendt of keert, het is voor een belangrijk deel te danken aan Pim Fortuyn dat deze zaken prominent aan de orde zijn gesteld.

De media en de wetenschap hebben onvoldoende oog gehad voor de maatschappelijke urgentie van deze thema's en het maatschappelijk ongenoegen totaal onderschat. De intellectuelen zongen vooral 'het lied van de kosmopoliet' en de migrant werd meer en meer gezien als een transnationale wereldburger. De opvattingen van de gewone, doorsnee burger werden getypeerd als 'onderbuikgevoelens' waaraan men geen aandacht hoefde te besteden. Thans woedt in de media een heftige discussie over deze blinde vlek van journalisten en wetenschappers.² Volgens velen moet de oorzaak worden gevonden in de schadelijke invloed van het politiek correcte denken dat al decennia het intellectuele leven zou domineren.³

Politieke correctheid — *p.c.* in de wandelgangen — is een complex begrip en kent zeer ver-

Over de auteur Hans Werdmölder is verbonden aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht, Onderzoekschool Rechten van de Mens.

Noten Zie onze website www.wbs.nl

schillende betekenissen die per land en per groep kunnen verschillen. Er is geen commissie die bepaalt wat wel en niet politiek correct is, evenmin bestaat er een lijstje met standpunten die wel of niet 'p.c.' zijn. Politieke correctheid verwijst bovenal naar een intellectuele houding, die voortkomt uit een claim te spreken namens de zwakkeren en de verdrukten in de samenleving. Voor linkse politici en academici staat politieke correctheid in haar zuivere vorm gelijk aan politiek fatsoen, dat onder meer inhoudt dat je als politicus of academicus geen maatschappelijke vooroordelen mag aanwakkeren. Politieke correctheid wordt dan opgevat als een vorm van tolerantie en innerlijke beschaving, vooral ten aanzien van vreemdelingen en migranten. Voor anderen staat politieke correctheid gelijk aan politieke lafheid en naïviteit, die ertoe leidt dat reële problemen in de samenleving niet besproken kunnen worden. Meer in het algemeen zou politieke correctheid kunnen worden getypeerd als een van bovenaf opgelegde dwingende norm tot tolerantie.

Intellectuelen, journalisten en minderheden-deskundigen zouden onder invloed van de gesel van politieke correctheid de geest van de tijd onvoldoende hebben begrepen. Hoe was dit mogelijk? In deze beschouwing laat ik een aantal redenen de revue passeren. In mijn analyse heb ik mij laten inspireren door een kritische bijdrage van de Amerikaanse socioloog Peter L. Berger. In 1992 publiceerde deze vermaarde wetenschapper zijn sociologisch testament onder de titel: So-

35

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

*cology: A disininvitation.*⁴ Deze titel was nogal provocatief, aangezien hij juist naam had gemaakt met een boeiende, spraakmakende inleiding onder de wervende titel: *Invitation to Sociology*. In zijn afscheid van de sociologie als wetenschappelijke discipline noemt Berger een aantal gevallen waarin de moderne sociologie in de fout is gegaan. Hij richt zijn pijlen vooral op de inmiddels, zowel in cultureel als politiek opzicht, geïnstitutionaliseerde stroming van de marxistische sociologie uit de late jaren zestig. Deze stroming had een sterke aantrekkingskracht op de nieuwe lichter van sociologen. Als gevolg van het eenzijdig interpretatiekader bij de verklaring van maatschappelijke verschijnselen zou deze generatie van sociologen onvoldoende oog hebben gehad voor een aantal verschijnselen, zoals de opkomst van het fundamentalisme in de Arabische wereld, de invloedrijke religieuze *revival* in de vs en de ineenstorting van het Sovjetimperium. Sociologen hebben ook onvoldoende oog gehad voor de dynamiek en het veelzijdige karakter van het modernisme als drijvende kracht achter de veranderingen in de wereld. Berger noemt in zijn essay een viertal symptomen die aan deze blinde vlek ten grondslag liggen: parochialisme, trivialeit, rationalisme en ideologie. Hij waarschuwt voor de kritiekloze omarming van nieuwe afgoden, die zich aan het eind van de jaren tachtig al aandienen, zoals het feminisme, het multiculturalisme en het postmodernisme. Berger's *'Disininvitation'* vormde voor mij aanleiding eens kritisch te kijken naar de rol van de Nederlandse intellectuele voorhoede in het debat over de multiculturele samenleving.

36

HET PAROCHIALISME VAN DE INTELLECTUELEN

Intellectuelen hebben de neiging zich uitsluitend te bewegen onder gelijkgestemden. Voor het merendeel zijn intellectuelen hoog opgeleide kosmopolieten, die geworteld zijn in een grootstedelijke cultuur en zich bewegen in een internationale omgeving. Hierdoor hebben zij onvoldoende zicht op andere, meer aardse werkelijk-

heden. Peter L. Berger heeft dit fenomeen het 'parochialisme van de intellectuelen' genoemd. Daarbij komt dat de onafhankelijk denkende intellectueel die schrijft vanuit de ivoren toren en een gespannen verhouding heeft tot de gevestigde macht, vrijwel niet meer bestaat. Hedendaagse intellectuelen schurken niet zelden aan tegen de hoeders van de macht. In de journalistiek ziet men het parochialisme vooral terug in het feit dat journalisten de vaderlandse journalistiek als belangrijkste referentiekader beschouwen. Er is sprake van een zekere oppervlaktigheid. Journalisten lezen nauwelijks boeken, maar ze houden elkaar wel in de gaten. 'Een vorm van onzekerheidsreductie', zo noemt H. J. Schoo de houding van zijn collega's. 'Steeds weer dezelfde bronnen, dezelfde zegslieden, dezelfde ideeën, dezelfde invalshoeken, dezelfde *master narrative*'.⁵ Journalisten die zelfstandig durven en kunnen denken, zijn met een kaarsvlam te zoeken. Een dergelijke niet-kritische houding, bijvoorbeeld ten aanzien van gevoelige onderwerpen zoals etnische minderheden, werd in de opleiding tot journalist zelfs met de paplepel ingegoten. Zo schreef Elsevier —journaliste José van der Sman al in 1991: 'Les één op de School voor de Journalistiek in Utrecht begin jaren zeventig was: geen slecht nieuws over buitenlanders, want hoe je het ook brengt, je bevestigt altijd de vooroordelen. Geen enkele eerbare journalist mag dat op zijn geweten hebben. Als zoete koek slikten we deze vorm van zelfcensuur. En wee de media en collega's die het niet zelf deden.'⁶

In tegenstelling tot journalisten worden sociale wetenschappers in hun opleiding wel geleerd kritisch te zijn en geacht wetenschappelijke boeken te lezen. De meeste wetenschappers bewegen zich echter in de beperkte ruimte van hun eigen vakgebied.⁷ Men kent elkaar persoonlijk en leest elkaars bijdragen, vóóral wanneer ze gepubliceerd worden in de media. Het is een vrij gesloten circuit met een grote geneigdheid tot convergentie in de meningsvorming. In deze gemeenschap van academici domineert het linkse denken en in wetenschappelijke bijdragen en

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

opinies wordt er sterk op gelet niet uit de toon te vallen. Wat in het publieke debat in feite gebeurt is het zeven van niet-politiek correcte opvattingen. Oh wee, degene die zich buiten het territorium van politieke correcte opvattingen begeeft. Hij — inderdaad, het is meestal een man — zal in de media fel geattaqueerd worden. De 'politieke terreurpolitie' staat altijd klaar om hem in het openbaar aan de schandpaal te nagelen, terwijl collega's op het werk doen alsof ze het bewuste artikel niet hebben gelezen. De non-conformist zal niet meer worden uitgenodigd voor lezingen en de kans op overheidsopdrachten kan hij wel vergeten. Op den duur wordt hij niet meer geciteerd of gelezen en is hij wetenschappelijk dood verklaard.

Een voorbeeld van wetenschappelijk parochialisme en de verkettering van niet-politiek correcte opvattingen is de discussie over de omvangrijke toestroom van politieke en economische vluchtelingen van alweer enkele jaren geleden. Politiek correct Nederland kwam vooral in actie tijdens de hoogoplopende 'Hoe vol is Nederland' discussie. Zo herinner ik mij een debat over dit thema tijdens de zesde sociaal-wetenschappelijke studiedagen in het voorjaar van 1994. Ik sla er mijn eigen aantekeningen op na: 'De zaal is vol met congresgangers. Het panel, bestaande uit een planoloog, een jurist, twee sociologen en een burgermeester, zijn het snel met elkaar eens. 'Nederland is vol' is een onhoudbare stelling, niet gebaseerd op empirische feiten en plausibele inzichten. Het enige argument waar het panel enig begrip voor wil opbrengen is de negatieve verhouding tussen het aantal mensen per km² en het milieu. Maar Nederland is absoluut niet vol voor de opvang van nieuwe asielzoekers. Volgens het panel gaat het om een non-discussie, die steeds weer de kop opsteekt wanneer de verkiezingen in aantocht zijn. De migrant wordt als zondebok gemaakt van de problemen rond werkloosheid, milieu en criminaliteit. De zaal knikt instemmend.'

Was dan elke vorm van discussie over migratie en migratiebeleid gedurende lange tijd onmogelijk?

Allerminst. Maar het debat werd in hoofdzaak gevoerd binnen de erkenning van allerlei internationale verdragen, humanitaire principes en het recht op politiek asiel. In 1994 schreef minderhedendeskundige van het eerste uur, Han Entzinger, in *Justitiële Verkenningen* dat de vreemdelingenwetgeving de immigratie daadwerkelijk beheersbaar maakt. In de daaropvolgende jaren werden zijn beweringen door het

Wat in het publieke debat in feite gebeurt is het zeven van niet-politiek correcte opvattingen. Oh wee, degene die zich buiten het territorium van politiek correcte opvattingen begeeft.

blijvend hoge migratiesaldo, het mislukte terugkeerbeleid voor uitgeprocedeerde asielzoekers en het hoge aantal volgmigranten keer op keer ondergraven.⁸ De relatie tussen mensenrechten en het asiel- en minderhedenbeleid is sowieso spanningsvol, waarbij vaak impliciet wordt verwezen naar de passieve rol van Nederland ten aanzien van de joden in de Tweede Wereldoorlog. Volgens de publicist Herman Vuijsje zou sprake zijn van een 'publiek' schuldgevoel, hetgeen van grote invloed is geweest op deze houding van 'goede bedoelingen' in relatie tot vluchtelingen en etnische groepen.⁹ Niettemin is sprake van een behoorlijk gat tussen de geschreven woorden in de (verkiezings)programma's van politieke partijen en de praktijk van alledag.¹⁰ In een pamflet over migratie en toekomst uit 1999, met de prozaische titel *Vlucht naar voren!*, meent een gezelschap van wetenschappers, journalisten en schrijvers dat we ons niet langer moeten blindstaren op de kunstmatige grenzen van de nationale staat.¹¹ We zouden moeten streven naar een 'open' wereld, op basis van interna-

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

tionale solidariteit tussen wereldburgers; we moeten zoeken naar nieuwe vormen van solidariteit, een maatschappij zonder illegalen, met grensoverschrijdende instituties en andere vormen van sociale controle. Er wordt gepleit voor een nieuw verzorgingsmodel met 'gradaties van burgerschap'. Kortom, een ideale wereld. De jurist en migratiedeskundige Thomas Spijkerboer beweerde daarop dat migratie geen statisch fenomeen is, maar onvermijdelijk en ook onbeheersbaar. Politici zouden af moeten van de neurotische neiging om de immigratie te willen beheersen. Het is bovendien, aldus Spijkerboer, een illusie te menen dat je met de nieuwe Vreemdelingenwet uit het jaar 2000 de migratie zou kunnen sturen, althans zou kunnen bereiken dat minder asielzoekers naar Nederland zullen komen. Anderen menen dat deze Vreemdelingenwet zal leiden tot langere procedures en bijgevolg een toename van het aantal asielverzoeken. Tot slot menen sommige economen dat migratie niet alleen een gegeven maar economisch ook een noodzaak is.¹²

De (openbare) discussie over belangrijke maatschappelijke problemen wordt gevoerd door technocratisch ingestelde ambtenaren en geselecteerde intellectuelen op besloten conferenties, al dan niet aangestuurd door goedbetaalde consultants van ingehuurde adviesbureaus. In linkse, idealistische kringen — op de opiniepagina's van *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant*, in discussieplatforms en in vaktijdschriften — wordt het debat bovendien beheerst door het dominante sociologische en juridische denken vanuit mensenrechtelijke principes, met blinde vlekken voor de omvang en de ernst van het maatschappelijk probleem.

Afwijkende geluiden worden echter in dit circuit niet getolereerd, waarbij sterk op de persoon werd gespeeld. 'Als u het vol vindt, moet u naar de psychiater, want dat gevoel van volheid heeft niets te maken met bevolkingsgroei, maar met uw eigen ziekelijke geest,' zo luidde de geruststellende boodschap van onze nationale omroep naar aanleiding van de zestien miljoenste inwoner in Nederland.¹³

Migratieonderzoeker Jeroen Doomernik stelt zelfs dat niet alleen de West-Europese landen, maar ook onderzoekers, journalisten en anderen jarenlang de ogen hebben gesloten voor de werkelijke omvang van de migratie in de afgelopen decennia.¹⁴

Sinds 1995 is het aantal immigranten sterk toegenomen tot een niveau van 130.000 personen in het jaar 2000, waarbij de sterke stijging vooral voortkomt uit de asielmigratie en gezinsvorming bij Turken en Marokkanen.¹⁵ Het is bovendien een bekend feit dat de asielprocedure lange tijd ontwricht is geraakt als gevolg van het oneigenlijk gebruik van deze regeling door zogenaamde economische vluchtelingen. Ook bleek dat afgewezen asielzoekers niet daadwerkelijk uit Nederland werden verwijderd, maar dat er eerder sprake was van zogenaamde 'administratieve verwijdering'. Dit had onder meer tot gevolg dat er een Koppelingwet kwam, waarbij het recht op sociale en publieke voorzieningen wordt gekoppeld aan een legale verblijfstatus. In april 2000 trad de nieuwe Vreemdelingenwet in werking. Pas vlak voor de landelijke verkiezingen van 15 mei 2002 wordt, op basis van het ISEO-beleidsrapport 'De toekomst in meervoud', door de minister in een schrijven aan de Tweede Kamer opgemerkt dat, gezien de problematiek in de oude wijken, de beheersbaarheid van de migratie prioriteit zou moeten krijgen.¹⁶

Er bestaat een spanningsveld tussen norm en werkelijkheid. Immigratie is niet louter een humanitaire zaak, economische motieven en financieel gewin spelen in het migratieproces een niet te onderschatten rol. Zo zijn ongehuwde Marokkaanse meisjes met een Nederlandse nationaliteit in Marokko een zeer gewilde huwelijkspartner, terwijl de familie van de bruidegom zelfs bereid is 20.000 euro's voor een 'gearrangeerd huwelijk' te betalen. Immigratie leidt bovendien, zoals Richard Staring in zijn mooie studie over illegale Turken in Nederland heeft aangetoond, tot nieuwe vormen van migratie tussen reeds gevestigde migrantengemeenschappen in Nederland en familieleden, 'toeristen' en illegaal

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

len uit Turkije.¹⁷ Illegalen zijn voor hun sociale ondersteuning vaak aangewezen op de reeds aanwezige familie of andere leden van de etnische gemeenschap. De meerderheid van de illegalen zal zo min mogelijk in het oog willen vallen, maar een deel van hen marginaliseert en belandt in de criminaliteit.¹⁸ Tot slot zijn er op het migratieterrein tal van criminele groeperingen actief, die met illegale asielzoekers *shoppen* van land tot land.

Wat mij keer op keer opvalt is dat in het sterk gejuridiseerde debat over migratie en asiel het geluid van de gewone, Nederlandse burger node wordt gemist. Dat is opmerkelijk. Immers, al in het begin van de jaren negentig wordt op basis van opinieonderzoek vastgesteld dat een zeer grote meerderheid van de Nederlandse bevolking voorstander is van een restrictiever toelatingsbeleid door middel van quotering.¹⁹ Uit meer recent onderzoek blijkt dat driekwart van de Nederlandse bevolking vindt dat de instroom van asielzoekers beperkt moet blijven, terwijl vooral laag geschoolden van mening zijn dat de toestroom volledig gestopt moet worden.²⁰ De D's '70 en de Socialistische Partij hebben in het verleden als enige serieuze partijen wel een eigen koers gevaren, maar zijn onder druk van het heersende opinieklimaat ten onder gegaan of hebben het heikele thema van migratie maar laten vallen. Niettemin kan worden vastgesteld dat de openbare, politiek correcte mening van deskundigen niet overeen blijkt te komen met de heersende publieke opvattingen over migratie en vreemdelingenbeleid.

De directe lasten van de legale en illegale migratie komen bovendien voornamelijk neer op de gewone burger in de oude wijken. In deze wijken, maar daar niet alleen, wordt Nederland wél als 'hinderlijk vol' ervaren. Zo nu en dan kwamen de grieven over de onevenredige lasten van in dit geval de opvang van asielzoekers aan de oppervlakte, zoals bij 'het Kollumer oproer'. De paarse coalitie heeft deze lastige kwestie steeds voor zich uit geschoven en kreeg bij de landelijke verkiezingen op 15 mei 2002 de politieke rekening gepresenteerd.

Onder druk van het veranderde politieke klimaat keert de wal het schip. Zo stelde Van der Zwan onlangs in dit blad vast dat het Nederlandse immigratiebeleid van de afgelopen dertig jaar wordt gekenmerkt door drie constanten: onderschatting van de omvang van de immigratiestroom, ongerechtvaardigd optimisme met betrekking tot de integratie van migranten, met name die van niet-westerse oorsprong, en virtuositeit in het bedenken van bezweringsformules dat het allemaal blijkt mee te vallen.²¹ De discussie over het migratiebeleid raakt wel degelijk de gevestigde belangen van de autochtone burger en dient dan ook niet te worden gevoerd over de hoofden van de 'gewone' man.

HET GELIJK VAN DE 'GEWONE' MAN

Als gevolg van het wetenschappelijk parochialisme sluiten wetenschappers zich af van wat er leeft en borrelt in grote delen van de samenleving. Intellectuelen hebben een nogal hautaine en paternalistische houding. Zij zijn er ook van overtuigd het beter te weten dan 'gewone' mensen, want die zouden beschikken over onvolgende of eenzijdige kennis. De journalist en mensenrechtensdeskundige Michael Ignatieff merkte eens op dat intellectuelen de neiging hebben te ontkennen dat gewone mensen een gelijkwaardige morele en intellectuele oordeelkundigheid hebben. Wanhoop over de smake-loosheid van het volk gaat maar al te gauw over in misplaatste minachting over het politieke oordeel van de medeburgers.²²

Dit geldt in het bijzonder voor de categorie juristen die het recht slechts beoordelen vanuit juridische beginselen en de regels van interne logica, maar minder vanuit de maatschappelijke gevolgen van rechtsregels op delen van de samenleving.²³ Advocaten en rechtsgeleerden beheersen de technische en ontoegankelijke discussie over bescherming van verdachten of de rechten van asielzoekers, waarbij al gauw wordt geschermd met allerlei verdragen, artikelen en beginselen. In deze discussie staan de 'gewone mensen' buiten spel. 'De gewone burger als auto-

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf

riteit in een debat is altijd hachelijk, want daar bestaan veel variëteiten van,' schreef strafpleiter Ties Prakken in een reactie op de discussie over de niet-ontvankelijkheid door de rechter in de Rotterdamse Ramolazaak.²⁴ Naar aanleiding van de maatschappelijke discussie over het voorstel van 'twee gevangenen op één cel' uit 1992 merkte de rechtssocioloog J.F. Bruinsma op dat hij zich behoorlijk ergerde aan zogenaamde principiële juristen die onder invloed van mensenrechten en andere beginselen in hogere sferen geraken en het contact met de werkelijkheid verloren hebben. Dit neemt niet weg, merkt Bruinsma terecht op dat het *'gesundes Volksempfinden'* het nooit voor het zeggen mag krijgen.²⁵

Een mooi voorbeeld van de ontdekking van wat zij zelf noemen 'het halve gelijk van de gewone man' is het uit de jaren tachtig daterende journalistieke portret van groepen gewone Nederlanders door de journalisten Gerard van Westerloo en Elma Verhey. Zij hebben hun persoonlijke betrokkenheid als volgt verwoord:

*'Onderweg hebben we vaak en met pijn moeten vaststellen dat onze gedachten betreffende verdraagzaamheid goedkoop, want onbeproefd, onze opvattingen betreffende sociale rechtvaardigheid gemakzuchtig, want op hùn kosten botgevierd, en onze ideeën betreffende een linkse maatschappij-inrichting hypocriet, want voor ons zelflonend gevonden werden. Woonden wij soms op twee hoog boven een Turkens pension? Waren wij onzeker van onze baan?'*²⁶

Op een dergelijke vorm van openlijke en eerlijke introspectie van de eigen vooringenomen standpunten en denkbeelden heb ik sociale wetenschappers maar zelden kunnen betrappen.

Juristen, sociologen en journalisten gaan bovendien te veel uit van een rationeel model van menselijk handelen, terwijl het meeste gedrag wordt geleid door emoties en niet-rationele opvattingen over de werkelijkheid.²⁷ De alledaagse ervaring van mensen wordt gekenmerkt door zeden en gewoonten, door tegenstrijdigheden en ambivalenties. De rationalisaties van intellectuelen geven bovendien onvoldoende herkenning aan de emotionele aspecten van sociale vraag-

stukken. Met een kosmopolitische bril en vanuit gevestigde posities kijken ze naar de weerbarstige wereld, hetgeen velen van hen heeft belet de wereld om zich heen scherp waar te nemen. Zo werden tot voor kort reële problemen over de uitwassen van de multiculturele samenleving minzaam afgedaan als domme prietpraat of 'onderbuikgevoelens'.

Als ik mijn krantenarchief er nog eens op nasla, wordt mijn aandacht getrokken door een ingezonden stuk van Anil Ramdas, tegenwoordig correspondent van *NRC Handelsblad* in India. Zijn reactie op het veelgeprezen rapport *'Allochtonenbeleid'* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) uit 1989 was ronduit vernietigend. Hij ergerde zich hevig aan de toon van het adviesrapport; een no-nonsense benadering, waarin werk en onderwijs een centrale plaats innemen. Het voorstel om immigranten te verplichten de Nederlandse taal te leren, komt volgens Ramdas niet uit boven de populaire noties aan de borreltafel. Ramdas: 'Het rapport is geen wetenschappelijk, maar een politiek document. Als men echt waarde had gehecht aan de eis van wetenschappelijkheid, had men moeten weten dat 'inspanningsverplichtingen' en 'sancties' neerkomen op disciplineringsvormen die, hoe goed ook bedoeld, uitmonden in beheersing, controle en vrijheidsbeneming.'²⁸

Enkele jaren later stelde Peter Schumacher, minderhedenskundige en redacteur van *NRC Handelsblad*, voor leden van etnische minderheden te belonen wanneer zij met vrucht een examen taalvaardigheid en cultureel-sociale kennis van Nederland hebben afgelegd. Naar zijn opvatting heeft stimulering meer effect dan sancties. Daarbij zou tevens de keuze voor niet-integratie, en dat geldt in het bijzonder voor de ouderen, gerespecteerd moeten worden.²⁹ Intellectuelen die de moed hadden in het openbaar een afwijkend geluid te laten horen werden op hardhandige wijze de mond gesnoerd. Zo had de sociologe Marlene de Vries in een rapport de mogelijkheid geopperd om geen arbeidsbemiddeling te leveren aan buitenlanders die weigerden Nederlands te leren. Het minderhedenwereldje reageerde

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

met hoon en spot. Een Spaanse 'zaakwaarnemer' maakte haar zelfs uit voor een 'nieuwe Hitler'.³⁰

Waar komt deze minachting van intellectuelen voor de 'stem van het volk' vandaan? Een voor de hand liggende gedachte is dat deze neerbuijgende houding voortkomt uit het gegeven dat men zelf veelal afkomstig is uit de (kleine) burgerij, maar eenmaal intellectueel geworden de neiging heeft zich vooral af te zetten tegen de klasse waaruit men zelf voortkwam. De kortzichtigheid en de intolerantie van deze kleinburgerlijke wereld worden als het ware gesymboliseerd door de saaie grijstinten in Gerard Reves *De Avonden*. En welke zichzelf respecterende intellectueel wil vereenzelvigd worden met de opvattingen van de borreltafel? 'Gewone' mensen (meestal: autochtone Nederlanders met weinig opleiding en inkomen) worden door het linkse establishment beschouwd als een potentieel gevaarlijke en domme kracht.³¹ De uitdrukkingen 'eigen volk eerst', 'Nederland is vol' zijn inmiddels bekende en politiek beladen begrippen geworden, mede als gevolg van het feit dat extreem-rechtse en racistische groepen zich ervan hebben bediend. Aangezien gewone mensen kennelijk moeite hebben 'het juiste geluid' naar voren te brengen, zouden zij behoefte hebben aan zaakwaarnemers die hun gefrustreerde emoties in goede banen kunnen leiden. Dat kunnen overigens best intellectuelen zijn, maar dan zij die wel met beide voeten op de grond staan. Dit type intellectuelen, door Herman Vuijsje 'nieuwe realisten' genoemd, bedienen zich van een wat andere terminologie en ze nemen ook wat meer afstand van de publieke opinie.

Nieuwe realisten zullen in het openbaar zeggen of schrijven dat 'er een limiet is aan de opnamecapaciteit van onze instituties' (politicologe Margo Trappenburg) of geven de voorkeur aan 'het instellen van een moratorium in de opvang van asielzoekers' (ethica Heleen Dupuis) en ze werpen zich op tot 'het in goede banen leiden van onderbuikgevoelens' (politicus Bolkestein). Maar ook de nieuwe realisten lijken inmiddels achterhaald te worden door voorlieden die alle politieke correctheid aan hun laarsappen. Pim

Fortuyn noemde de islam zelfs een 'achterlijke cultuur' en als het aan hem lag gingen de grenzen voor migranten op slot.

Hoewel politieke correctheid wellicht een functie had in het opwerpen van een dam tegen openlijke vormen van racisme, heeft het politiek correcte denken in Nederland ook geleid tot blinde vlekken in het veronderstelde draagvlak van de multiculturele samenleving. Daarbij

Wat keer op keer opvalt is dat in het sterk gejuridiseerde debat over migratie en asiel het geluid van de gewone Nederlandse burger node wordt gemist

wordt al gauw verwezen naar de enorme opschudding in de media en in de politiek naar aanleiding van het essay van Paul Scheffer, *Het multiculturele drama*, in het voorjaar van 2000.³² Het artikel maakte kritiek los, maar kreeg ook bijval. Eindelijk, zo verzuchtten velen, was de Nederlandse samenleving wakker geschud. Er kon nu openlijk worden gediscussieerd zonder politiek correcte reflexen. De glijdende schaal in meningsvorming ten aanzien van migratie en etnische minderheden heeft echter een veel langere geschiedenis dan menigeeen denkt. Laten we eens kijken naar Rotterdam, de stad waar de victorie van Fortuyn begon.

In 1994 wisten de ultra-rechtse Centrum Democraten van Janmaat in deze arbeidersstad een winst te behalen van één naar vijf zetels. Deze onverwachte winst sloeg in als een bom. En hoe reageerde de Rotterdamse politici van de Partij van de Arbeid, D66 en vvd? Zij kwamen niet verder dan woorden als 'schandalig', 'verbijstering' of 'ronduit luguber'. Toenmalig lijsttrekker van GroenLinks, Herman Meijer, noemde de resultaten van de verkiezingen een 'klote uitslag'. Staatssecretaris Wallage van Sociale Zaken be-

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf

stond het zelfs om op te merken dat hij een volksbuurt als Delfshaven al had opgegeven. Geen enkele politicus realiseerde zich dat er iets opmerkelijks aan de hand was, dat trouwe PvdA-stemmers wellicht uit protest in de armen van Janmaat en consorten zijn gedreven. Niemand kwam op het idee om met de mensen in de oude wijken te gaan praten en de weg vrij te maken voor oplossingen voor hun reële problemen. 'Is het soms racistisch om het 'eigene' in je buurt te willen behouden? En is het soms fascistisch om positieve discriminatie fout te vinden?' vroeg een brievenaar in *het Parool* zich vertwijfeld af. 'Neen, met racisten ga je niet in discussie,' zo was de houding van de gevestigde politiek. De mensen in de wijk werden aan hun lot overgelaten, allochtonen kregen vervolgens alle aandacht.

De deelgemeente Delfshaven, een wijk met 73.000 inwoners waarvan 70% allochtoon, is inmiddels omgedoopt tot de 'kraamkamer van de multiculturele samenleving'. Van de 14 basisscholen in Delfshaven bevinden er zich 12 in categorie 7 (meer dan 75% van niet-Nederlandse afkomst) en 2 scholen in categorie 6. Volgens de huidige wethouder van Delfshaven is spreiding inmiddels een gepasseerd station. De criminaliteit in deze wijk is onevenredig hoog en de politiek voert er een stringent beleid. Bovendien moet worden geconstateerd dat leden van de gevestigde migrantengemeenschappen zich vooral bewegen in een 'transnationale ruimte', waarvan slechts familie, vrienden en landgenoten deel uitmaken. De verschillende gemeenschappen leven niet zozeer met elkaar als wel naast elkaar.

- 42 Met 600.000 inwoners van meer dan 160 verschillende nationaliteiten heeft Rotterdam zich in juni 2000 uitgeroepen tot *DiverCity*, een veelkleurige stad. Daar moest je trots op zijn. Totdat de Lijst Fortuyn bij de gemeenteraadsverkiezingen van februari 2002 niet minder dan achttien zetels veroverde en de Partij van de Arbeid van zijn voetstuk stootte. De onvrede over de verloedering en onveiligheid in Rotterdam had hiermee een nieuwe uitlaatklep gevonden. Een opvallend detail was dat de Lijst Pim Fortuyn rela-

tief veel steun verwierf onder allochtonen. Ook migranten zijn 'gewone' mensen.

ALLEDAAGS RACISME?

Zo nu en dan kwam er een ander geluid uit de etnische gemeenschappen. Maar daarvoor diende men wel de voor intellectuelen 'foute' krant, *De Telegraaf*, te raadplegen. Al in 1990 meldde de Turkse woordvoerder Ibrahim Görmez best begrip te hebben voor het feit dat mensen in de oude wijken lucht gaven aan hun opgekropte frustraties en daarom op Janmaat gingen stemmen. Er zou wel degelijk sprake zijn van onangepast gedrag onder Marokkanen en Turken. Het Nederlandse minderhedenbeleid kwam naar zijn inzicht in feite neer op een voorkeursbeleid, hetgeen leidde tot irritaties bij de autochtone bevolking. Nederland zou bovendien vele malen toleranter zijn dan Turkije of Marokko, waarbij hij onder meer verwees naar de steun en medewerking van de Nederlandse overheid bij de oprichting van een islamitische zuil.³³

Dergelijke afwijkende geluiden werden door de maatschappelijke elite nauwelijks serieus genomen. De Hollandse neiging om te zwelgen in het eigen onvermogen werd juist gevoed door de wetenschappelijke stroming van het 'anti-racisme', in Nederland aangevoerd door de toenmalige Britse hoogleraar van West-Indische komaf C.P. Mullard en zijn Nederlandse *prima donna* Philomena Essed, die meenden dat de Nederlandse samenleving tot op het bot was geïnfecteerd door vormen van alledaags racisme. Esseds boek uit 1984 en haar dissertatie uit 1991, *Inzicht in alledaags racisme*, werden in de media zeer welwillend besproken. In een kritische terugblik, twee jaar later, gaven journalisten van verschillende landelijke kranten desgevraagd toe dat de uitsluitend positieve aandacht voor Esseds werk vooral voortkwam uit positieve discriminatie, jacht op actualiteit, tijdsdruk en zelfcensuur. Een deel van hen had het proefschrift zelfs niet gelezen. Journalisten hebben niet bewust zelfcensuur toegepast, het gaat allemaal veel impliciet. Herman Vuijsje: 'Journalisten zijn zich

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf

vaak niet bewust van die ingebouwde censor in hun koppen. (...) Niet zelden komt zelfcensuur ook voort uit pure angst voor represailles.³⁴ Hans Moll, redacteur van *NRC Handelsblad*, gaf naderhand grif toe dat zijn blanke collega's niet hun vingers wilde branden aan een kritische bespreking van deze omstreden dissertatie. Als redacteur van Indische afkomst mocht hij het klusje opknappen. Vuijsje meldde vervolgens dat de meeste recensenten twee jaar na dato al weer 'om' waren, hetgeen aangeeft hoe snel de omslag van taboe-onderwerpen plaats kan vinden.³⁵

In de tweede helft van de jaren tachtig werden er met de regelmaat van de klok studiedagen en conferenties gehouden met als klemmende vraag: 'Waarom zijn Nederlanders racistisch en wat kan eraan worden gedaan?' In deze sfeer van wat de publiciste Emma Brunt *collectief flagellantisme* noemde, werden trainingsgroepen georganiseerd om Nederlanders van goede wil via *co-counselling* te genezen van het racistische virus. Antiracisme- en antifascismecomités schoten als paddestoelen uit de grond.³⁶ De Nederlandse overheid bleef ook in de jaren negentig de antiracistische en multiculturele boodschap verkondigen, nauwelijks gehinderd door het kritisch geluid van publicisten, intellectuelen of parlementariërs.³⁷ Mohammed Benzakour noemde het van staatswege gepredikte multiculturalisme vooralsnog 'een staccato van holle frasen en goede bedoelingen teneinde de gemoederen zand in de ogen te strooien en politiek te scoren'.³⁸ Overigens legde de overheid ook steeds meer nadruk op de noodzaak van een verhoogde participatie van etnische minderheden op de arbeidsmarkt, waarbij ook van de kant van werkgevers een grotere inspanning werd verwacht.

Lange tijd was het ook taboe om op door migrantenorganisaties georganiseerde avonden over de multiculturele samenleving een kritische opmerking te plaatsen over de achterblijvende integratie en de hoge criminaliteit onder Marokkaanse jongens. In 1988 werd een 'stadhuisnotitie' over het gewelddadig en professionele karakter van Marokkaanse jeugdbenden in

de Amsterdamse binnenstad verboden door de toenmalige burgemeester Ed. van Thijn. De betreffende gemeentelijk onderzoeker, Kees Loef, kreeg heel politiek correct Nederland over zich heen. Loef kreeg zelfs een spreekverbod opgelegd. Iets dergelijks overkwam ook de universitaire onderzoeker Niels Uildriks in 1994, toen hij in een interview in het Rotterdamse universiteitsblad *Quod Novum* opmerkte dat nogal wat agenten menen dat de prioriteit voor het opleiden van allochtonen ten koste zou gaan van de lichamelijke kracht van de politie. Uildriks werd overstelpt met kritiek. In de landelijke pers werd de onderzoeker afgeschilderd als een rabiate vreemdelingenhater die het 'racisme wetenschappelijk zou legitimeren'.³⁹ Ook hij kreeg een spreekverbod opgelegd.

Een dergelijke strategie van 'op de man spelen' en *blaming the messenger* lukt niet altijd in het geval van meer serieuze onderzoeken en studies. De tactiek die dan uit de kast wordt gehaald is die van 'minimalisering van het probleem' of het ter discussie stellen van de methodologie van het onderzoek. Zelf heb ik veel last ondervonden van verwijten over stigmatisering en criminalisering van een kwetsbare bevolkingsgroep als gevolg van mijn longitudinaal onderzoek onder Marokkaanse randgroepjongeren in Amsterdam.⁴⁰ Achteraf beschouwd heb ik mij ook niet helemaal kunnen onttrekken aan de norm van politieke correctheid en heb ik te weinig oog gehad voor de culturele factoren als verklaring voor het afglijden van Marokkaanse jongeren.⁴¹ In de jaren tachtig en begin jaren negentig was het koppelen van het fenomeen van criminaliteit aan een etnische minderheid sowieso al verdacht.

In 1998 promoveerde de van oorsprong Belgische criminologe Marion van San op een kwalitatief onderzoek over delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland, waarbij zij ook een kritisch licht liet schijnen op de opvoedende rol van de moeders. De titel van haar dissertatie, *Stelen & Steken*, deed in de Antilliaanse gemeenschap nogal wat stof opwaaien. De resultaten van haar onderzoek werden vervolgens onder tafel geveegd. Ze werd ook nog telefonisch met de

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf

dood bedreigd. Haar onderzoek naar criminaliteit bij etnische minderheden in opdracht van het Belgische Ministerie van Justitie, was zelfs vóórdat het verscheen aanleiding tot oproepen aan de politiek om het onderzoek stil te leggen en de verspreiding van een boek onder de veelzeggende titel *Mon délit? Mon origine*.⁴²

Maar er is niet alleen druk vanuit de etnische minderheden, onderzoekers hebben ook te maken met het zelfbenoemde gilde van 'poortwachters' en 'zaakwaarnemers'. Zo werd de Rotterdamse onderzoekster Joanne van der Leun door de Leidse ideële welzijnsstichting *De fabel van de illegaal* op een zwarte lijst gezet, omdat zij door haar publicaties een minder politiek correct beeld zou kunnen weergeven van de illegaal.⁴³

Steeds was het verwijt van racisme of de beschuldiging van het verschaffen van legitimiteit aan het extreem-rechtse standpunt, het breekijzer om de mond van de blanke criticus of onderzoeker te snoeren. Het heeft enige tijd geduurd, zo'n vijftien jaar schat ik, dat men ook in het welkenkend, linkse kamp is gaan inzien dat de droom van de multiculturele samenleving meerdere gezichten kent.⁴⁴ Lange tijd werden vooral oudere, klagende mensen die direct last hadden van respectloos en crimineel gedrag van Marokkaanse en Antilliaanse jongens niet gehoord, verzwegen of op de korrel genomen.

DE INVLOED VAN IDEOLOGIE

44 Een andere mogelijke oorzaak van het politiek correcte denken is het door elkaar lopen van wetenschappelijk onderzoek en ideologische stellingnamen. In het algemeen stelt de wetenschap zich bloot aan empirische toetsing en onderlinge confrontatie, maar bij ideologieën heeft men een volstrekt vertrouwen in de geldigheid van ideeën en minder oog voor de concrete werkelijkheid.⁴⁵ Een volledige scheiding tussen partijdigheid en wetenschap is evenwel onmogelijk. Alleen al de keuze van het onderwerp van studie zal een niet geheel onbevooroordeelde, waardevrije keuze zijn. Een wetenschapper kan zich ook niet volledig vrijwaren van invloeden van buitenaf. Waar het

om gaat, zo stelde de antropoloog A.J.F. Köbben in zijn essay 'Partijdigheid en wetenschap' is dat onderzoekers een open, eerlijke en sceptische houding tonen in hun werk.⁴⁶

In een recensie van enkele publicaties op het terrein van etnische minderheden merkte de publicist Paul Scheffer het volgende op: 'Veel universitair onderzoek richt zich op het beleid, de overheden betalen op hun beurt tal van onderzoeksprojecten. De beleidsvoorstellen en de onderzoeksagenda zijn veelal verstrengeld, zodat de mogelijkheden tot intellectuele onafhankelijkheid worden beperkt.'⁴⁷ Dit geldt zeker voor onderzoekers die verbonden zijn aan universitaire onderzoeksinstellingen die voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van overheidsopdrachten. De onafhankelijkheid van universitaire onderzoekers kan wel eens in het gedrang komen door een te grote afhankelijkheid van opdrachten van de overheid, meent Scheffer. Dit geldt overigens niet alleen voor het minderhedenonderzoek. In de *Sociologische Gids* stelde de socioloog Henk van Goor dat het toegenomen belang van contractonderzoek de afhankelijkheid van universiteiten van opdrachtgevers heeft versterkt, terwijl onderzoeksleiders en bestuurders gevoelig zijn gemaakt voor niet-wetenschappelijke overwegingen en externe druk. Vooral het dreigement geen vervolgoeddrachten te verstrekken zou een sterk wapen zijn in handen van de opdrachtgevers.⁴⁸

De vervlechting en verwevenheid van wetenschap en beleid is echter complexer dan Scheffer en Van Goor veronderstellen. Aan het begin van de jaren tachtig werd het minderhedenonderzoek voor 60 tot 70% gedomineerd door de Rijkse en lokale overheid. Het aantal onderzoeksprojecten nam toe van 69 in 1981 tot 220 projecten in december 1985. Uit een tweede inventarisatie van lopend onderzoek verricht aan de Nederlandse universiteiten, blijkt dat het aantal projecten aan het eind van de jaren tachtig is gestegen tot 322. Alleen al tussen 1984 en 1989 zijn niet minder dan 1694 wetenschappelijke publicaties verschenen. De dominantie van de derde geldstroom (Rijks en lokale overheid) in de financie-

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

ring van het onderzoek is daarna weliswaar afgenomen tot 17%, maar nog altijd invloedrijk. Uit een recente door het Ministerie van BZK uitgevoerde inventarisatie van alle in opdracht van ministeries verrichte onderzoeksprojecten in het jaar 2002 kom ik op 51 projecten, die voor een belangrijk deel (43%) wordt uitgevoerd door aan de universiteit gelieerde onderzoeksinstituten.⁴⁹ Wat echter opvalt is de eenzijdigheid van het onderzoeksperspectief. In vrijwel al het onderzoek wordt ervan uitgegaan dat de samenleving en haar instituties tekortschieten in het realiseren van een redelijke positie van migranten. De nadruk lag vooral op het doorbreken van de 'fictie van tijdelijkheid' van het verblijf van migranten, het tegengaan van discriminatie en gelijke behandeling, het opheffen van achterstanden en de maatschappelijke emancipatie van de nieuwe immigrantengroepen. Meer dan twintig jaar was sprake van doelgroepen en doelgroepenbeleid. Zelden is gekeken naar de wijze waarop de verschillende populaties van migranten zelf initiatieven hebben ontplooid en zelfstandige pogingen hebben ondernomen om een redelijke positie in de Nederlandse samenleving te verwerven. Een dergelijke benadering zou echter als niet-politiek-correct kunnen worden gezien, aangezien dan de aandacht te zeer zou worden gericht op het mogelijke 'falen' van de groepen.⁵⁰ Immers, nooit mocht de cultuur van de onderzochte groep als mogelijke medeveroorzaker worden gezien van de achterstanden.⁵¹ Deze eenzijdige blik van onderzoekers en beleidsambtenaren had tegelijkertijd tot gevolg dat positieve bijdragen van migrantengemeenschappen aan het oog werden onttrokken. De onderzoeker Flip Lindo heeft op dit fenomeen gewezen in zijn publicatie over de Zuid-Europese arbeidsmigrant en hun min of meer geruisloze incorporatie in de Nederlandse samenleving.⁵² Maar ook het stille succes van de Chinese gemeenschap, voor meer dan 70% werkzaam in horecasector en restaurantwezen, werd hierdoor aan het zicht van het minderhedenbeleid onttrokken.⁵³ Pas recent heeft men oog gekregen voor het proces van 'emancipatie op eigen kracht' binnen de Gha-

nese gemeenschap waarbij kerken een belangrijke rol vervullen. De 'stille migratie' van Russen tot een huidige omvang van 30.000 in totaal lijkt daarentegen nauwelijks te worden opgemerkt.⁵⁴ Het is opvallend te constateren dat het aantal minderhedenonderzoekers weliswaar fors is toegenomen, maar dat de pioniers van het minderhedenonderzoek uit het begin van de jaren

Hoewel politieke correctheid wellicht een functie had in het opwerpen van een dam tegen openlijke vormen van racisme, heeft het politiek correcte denken in Nederland ook geleid tot blinde vlekken in het veronderstelde draagvlak van de multiculturele samenleving.

tachtig nog steeds een belangrijk deel van de onderzoeksagenda bepalen.

De indruk bestaat bovendien dat we te maken hebben met een relatief gesloten circuit, waarbij onderzoekers, bewindslieden en beleidsambtenaren min of meer dezelfde doelstellingen formuleren. Zo gold lange tijd als dominant credo op het terrein van etnische minderheden: 'integratie met behoud van eigen taal en cultuur'. Een dergelijke verstrengeling van onderzoek en beleid heeft onder meer tot gevolg dat het onderzoek niet meer automatisch wordt uitgevoerd door de beste onderzoekers, dat theoretisch onderzoek niet wordt gesubsidieerd en dat andersoortig onderzoek niet of moeilijk van de grond komt. Onderzoekers die niet-politieke correcte issues aan de orde willen stellen, komen niet of nauwelijks in aanmerking voor overheidsopdrachten. 'Wie betaalt, bepaalt,' zo luidt

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

een ongeschreven beleidsregel. Onderzoek moet in de eerste plaats ten dienste staan van reeds geformuleerde beleidsdoelstellingen. Is dit niet het geval, zo constateren Lucassen en Köbber in hun beleidsstudie inzake het debat rond 'het onderwijs in de eigen taal en cultuur', dan wordt geen medewerking verleend.⁵⁵ Een kenmerkend voorbeeld van hoezeer onderzoek aan de leiband ligt van beleid zijn de pogingen van een collega-onderzoeker bij het verkrijgen van een subsidie naar de praktische uitvoering van de 'Wet Samen'. Het voorstel strandde bij zowel het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties als het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De overheid erkende wel de problemen in de uitvoering van deze wet, maar had geen behoefte aan onderzoek dat het eigen beleid zou kunnen ondergraven. Om het onafhankelijke denken te bevorderen bepleit Scheffer een ontvlechting van beleid en wetenschap, terwijl Van Goor de principiële openbaarheid van het wetenschappelijke onderzoek wettelijk wil laten vastleggen. In voorgaande gevallen gaat het om het tegengaan van ongewenste bemoeienis van buitenaf; soms vormen de invloeden vanuit het eigen circuit echter een veel grotere bedreiging van de wetenschappelijke onafhankelijkheid.

46 Een illustratie van de normstellende 'invloed van binnenuit' is de hoog opgelopen controverse over de dreiging van een nieuwe immigratiegolf vanuit Noord-Afrika, alweer enkele jaren geleden. In 1990 raakte de hoogleraar H.B. Entzinger in opspraak naar aanleiding van de volgende uitspraak in een kranteninterview: 'Weldra zal de Middellandse zee niet breder lijken dan de Rio Grande, de grensrivier tussen Mexico en de Verenigde Staten waarover miljoenen mensen — vaak illegaal — noordwaarts zijn getrokken.' De metafoer die het verschijnsel immigratie met de dreiging van het water in verband brengt, veelal uitgedrukt in termen als 'toevloed van migranten', 'stromen van asielzoekers' en 'het indammen van de asielstroom', brengt impliciet het dreigend beeld met zich mee dat we te maken hebben met een onontkoombaar en onbeheers-

baar proces.⁵⁶ Zijn collega's van de Utrechtse werkgroep Studies van de Multi-Etnische Samenleving (SMES) meenden dat Entzinger met zijn uitspraak de belangen van de etnische minderheden had geschaad, want justitie zou door dergelijke beweringen wel eens veel strenger kunnen gaan optreden. Maar het conflict had ook een ideologische achtergrond. Entzinger was stafmedewerker van de WRR en als zodanig mede-auteur van het al eerder genoemde rapport *Allochtonenbeleid* uit 1989, waarin werd gewaarschuwd voor de gevolgen van een dreigende tweedeling in de samenleving. In het advies aan de regering stond het recht op en de plicht tot arbeid centraal, waarbij werd gepleit voor een sluitende aanpak van opvang van nieuwkomers in combinatie met een basis-educatieplicht.⁵⁷ Migranten moesten behoorlijk Nederlands leren en opleidingen volgen. Was hiermee de wijsheid van de straat niet tot beleidsadvies verheven? In het WRR-rapport kwam ook het onderwijs in de eigen taal en cultuur onder vuur te liggen. Dit alles ging de leden van de werkgroep SMES te ver. In een brief aan de decaan eisten zij het ontslag van hun hoogleraar, waarbij zij beweerden dat Entzinger over 'onvoldoende theoretische kennis van het vakgebied zou beschikken' en behept zou zijn met een 'gebrek aan onderzoeksvaardigheid'.⁵⁸ Zo ver is het niet gekomen. 'Terugkijkend verbaas ik mij erover', schrijft zijn SMES-collega van toen — F. Bovenkerk, 'hoeveel wij ons gelegen lieten liggen aan het politiek correcte standpunt van die tijd'.⁵⁹

Wetenschappers hebben ook lange tijd de angst gehad om vanwege hun uitspraken veroordeeld te worden tot het (extreem)rechtse kamp. Bovendien zouden ze hun hart niet op de juiste plaats hebben. De jurist S.W. Couwenberg heeft deze druk in het bijzonder ervaren op grond van zijn opvattingen over eigen taal en cultuur aan het begin van de jaren negentig. In een redactioneel commentaar van het tijdschrift *Civis Mundi* schreef hij in 1993: 'In naam van de tolerantie werd vaak op heel intolerante wijze opgetreden tegen andersdenkenden. (...) Wie hun vooroordelen niet beaamde, werd geacht rechts te zijn en

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf

dus niet te deugen. De angst voor rechts uit-
 maakt te worden weerhield velen ervan te zeg-
 gen wat men dacht.⁶⁰ IJkpunt van 'politiek fat-
 soen' was de negatieve en isolerende houding
 ten opzichte van de Centrum Democraten en
 zijn voorzitter Hans Janmaat. De politicoloog
 Meindert Fennema gaf onlangs ronduit toe dat
 ook hij niet geheel ongevoelig was geweest voor
 het virus van de politieke correctheid. In de opi-
 nie-rubriek van *de Volkskrant* schreef hij: 'Zo
 groot was de antiracistische consensus dat ikzelf
 niet aandurfde om, daartoe uitgenodigd door de
 advocaat van Janmaat, als getuige-deskundige
 voor de rechtbank in Zwolle te verschijnen. In de
 media zou ik dan zeker als verdediger van het
 'enge gedachtegoed' van Janmaat zijn afgeschild-
 erd en niet als verdediger van de vrijheid van
 meningsuiting.'⁶¹

RELIGIE ALS MACHTSFACTOR

Wetenschappers hebben, tot slot, een blinde vlek
 voor het belang en de betekenis van traditie en
 religie bij urgente maatschappelijke kwesties.
 Intellectuelen zouden het proces van ontkerke-
 lijking en secularisering zelf pas achter de rug
 hebben, zodat ze bevooroordeeld staan ten op-
 zichte van de kracht van religie, als bindingsme-
 chanisme maar ook als splijtzwam. In Nederland
 heeft sinds de jaren zestig een proces van secula-
 risering plaats gevonden, wat heeft geleid tot tal
 van veranderingen binnen het gezin en in de op-
 vattingen over zeden en moraal. In een op
 middelbare scholen gehanteerd vwo-lesboek
 'Thema's Maatschappijleer' wordt de kerk, de
 moskee of een ander godshuis zelfs niet meer
 apart genoemd als een van de toonaangevende
 socialiserende instituties van de samenleving.⁶²
 Niettemin vormt religie nog steeds de belang-
 rijkste determinant van onze christelijk-joodse
 en humanistische cultuur. Ook al is de kerkgang
 aanzienlijk afgenomen en heeft het instituut
 kerk niet meer die 'disciplinerende werking', dan
 wil dit nog niet zeggen dat religie geen invloed
 zou hebben op het dagelijkse handelen van men-
 sen. Bovendien hebben we te maken met nieuwe

religieuze invloeden als gevolg van de komst van
 migranten. Godsdienst, als hoeder van normen
 en waarden, speelt een niet te onderschatten rol
 bij het integratieproces van etnische groepen in
 de Nederlandse samenleving. Op dit moment
 telt Nederland bijna 450 moskeeën en zijn er
 zo'n 800.000 moslims. Hiermee is de islam de
 tweede godsdienst van Nederland.⁶³ De onder-
 schatting van religie als een drijvende kracht
 achter het gedrag van mensen is door de politico-
 loog Samuel Huntington in zijn zeer bekriti-
 seerde bestseller *The clash of civilisations and the
 remaking of world order* uitvoerig aan de orde ge-
 steld.⁶⁴ Als gevolg van de onderschatting van de
 potentiële kracht van religie en traditie, hebben
 kosmopolitisch ingestelde intellectuelen het
 herlevend nationalisme in de Kaukasus en de
 burgeroorlog op de Balkan bij voorbeeld niet
 voorzien.⁶⁵ Opmerkelijk genoeg kreeg het boek
 veel nieuwe respons en een extra realistische di-
 mensie na de aanslag van 11 september 2001.
 Weliswaar heeft Huntington in zijn boek aan-
 dacht geschonken aan de gevaren van de radicale
 islam en de aantrekkingskracht ervan op grote
 groepen werkloze jongeren in de Arabische
 wereld, hij kon niet bevroeden welk reëel gevaar
 het islamitisch fundamentalisme zou vormen.

In 1992 publiceerden de socioloog W.A.R.
 Shadid en islamoloog P.S. van Koningsveld een
 boek onder de welluidende titel *De mythe van het
 islamitische gevaar*.⁶⁶ In een vlammend betoog
 stellen de auteurs zich teweer tegen het idee dat
 de islam een vijfde colonne zou vormen in de
 westerse samenleving en mogelijk zou leiden tot
 de ondergang van het christendom. Ze wilden
 vooral het maatschappelijk klimaat aan de kaak
 stellen waarin het anti-islamitisch vijandbeeld
 kon gedijen. Dit islamitische gevaar is immers
 een fictie, gebaseerd op stereotype-beelden en
 vooroordelen. Ook bij de in Nederland wonende
 islamieten treedt een proces van modernisering,
 secularisatie en toenemende pluriformiteit op.
 Een radicalisering van de islam in Nederland
 achten de auteurs onwaarschijnlijk. De auteurs
 bekritisieren de nogal generaliserende wijze
 waarop wordt gesproken over de islam, maar zij

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

hebben geen oog voor de meer radicale vormen van de islam.

Met uitzondering van de Leidse arabist J. Brugman en *NRC* redacteur Michael Stein, die herhaaldelijk hebben gewezen op het archaische karakter van de islam en het gevaar van de politieke islam, hebben Shadid, Van Koningsveld en anderen de islam teveel beschouwd als een zuivere minderhedenaangelegenheid. Men drukte zich veelal uit in relativiserende termen; 'islamitische traditionalisten kun je vergelijken met de 'zware' gezindten onder het protestantisme' (Shadid), 'islamitische fundamentalisten voeren in de eerste plaats een legitieme strijd voor sociale rechtvaardigheid' (Van Koningsveld) en 'islam biedt niet meer dan een handreiking' (Van Bommel).⁶⁷

Het gaat er mij niet om te beweren dat dergelijke uitspraken per se onjuist zouden zijn, maar men vermeed de meer verontrustende aspecten van de islam aan de orde te stellen. Daarmee hebben zij zich geschaard in een lange traditie van oriëntalisten die de islam door dik en dun hebben verdedigd. Is een dergelijke lankmoedige houding slechts te verklaren vanuit beroepsblindheid of zelfbescherming, vroeg in 1992 de politicoloog S. Rozemond zich in dit blad af op basis van een kritische bespreking van de bijdragen aan het islam-debat door toenmalig vvd-leider Bolkestein en de Franse ambtenaar en ex-priester J.C. Barreau. Rozemond geeft verschillende verklaringen voor het gebrek aan kritische aandacht voor de islam door westerse intellectuelen, maar hij laat niet na te wijzen op wat hij ziet als de kern van het probleem: 'het verstikkend archaische legalisme' alsmede 'het conservatisme' van de traditionele schriftgeleerden binnen de islam.⁶⁸

De islam is de snelst groeiende wereldgodsdienst en de tolerantie voor andersoortige opvattingen is in bepaalde door moslims gedomineerde landen soms ver te zoeken. Tegelijkertijd voelen moslims zich wereldwijd solidair met elkaar, hetgeen nog eens duidelijk werd naar aanleiding van de conflicten in het Nabije Oosten. Vanuit Marokko en Turkije worden imams

binnen gevlogen met soms minder tolerante denkbeelden en het zou naïef zijn te hopen dat zij zich zullen ontwikkelen tot verlichte voorangangers in het gebed. Moslims voelen zich bovendien in religieuze zin superieur, terwijl velen van hen geobsedeerd zijn geraakt door hun minderwaardige machtspositie. Natuurlijk is de islam ook een warme deken waaronder het behaaglijk en prettig toeven is, maar dit neemt niet

Intellectuelen hebben een nogal hautaine en paternalistische houding. Zij zijn ervan overtuigd het beter te weten dan 'gewone mensen', want die zouden over onvoldoende of eenzijdige kennis beschikken

weg dat menig Hollandse intellectueel door de geruststellende analyses van Shadid, Van Koningsveld en andere islamkenners in slaap is gesust. Sinds de aanslagen van 11 september 2001 is het politieke klimaat drastisch veranderd, vele kranten en andere media hebben ruim aandacht besteed aan de islam. Nieuwsgierigheid en behoefte aan kennis mengden zich met haat en angst, waardoor de islam bij het gewone publiek het imago kreeg van een 'monster onder het kinderbed'.

De wortels van het fundamentalisme dienen wel degelijk binnen de schoot van de islam te worden gezocht. En ook al zou het gaan om een kleine groep van fanatici, dan nog kan het effect van hun handelingen groot zijn. De jurist Afshin Ellian, een uit Iran afkomstige politiek vluchteling, meent dat wel degelijk een gevaar schuilt in bepaalde vormen van de politieke islam. Maar zodra hij zijn verontrusting kenbaar maakte, werd hij door het koor van intellectuelen met ongelooft en verbijstering gade geslagen. Ellian: 'Je

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder *Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf*

zag ze denken: ach, die man is een getraumatiseerde vluchteling uit Iran. Moslimfundamentalisme, dat speelt zich af in het Midden-Oosten, daar hebben wij toch niets mee te maken.⁶⁹ Vooral de linkse geleerden en journalisten zouden niet openstaan voor een analyse van de politieke islam. Met deze stellingname kreeg hij de schrijver van Marokkaanse afkomst Hafid Bouazza aan zijn zijde. In de kolommen van *NRC Handelsblad* schreef Bouazza — zoon van een imam — dat het afgelopen moest zijn met de politieke correctheid tegenover het moslimextremisme op islamitische scholen en in moskeeën. Hij meende ook nooit het verschil te hebben gezien tussen een doorgeslagen imam en een Janmaat. Deze imam, El Moumni, werd echter door de Minister voor Grote Steden- en Integratiebeleid uitgenodigd voor een persoonlijk onderhoud, terwijl de rechts-extremist Janmaat jarenlang is gedemoniseerd en geconfronteerd met een *cordon sanitair*. De waarschuwing van Ellian voor het dreigend gevaar van de politieke islam en het uit de school klappen van Bouazza leidde tot een 'kritische onderhoudsbeurt' van de filosoof Mohammed Benzakour.⁷⁰

Tot slot hekelde de Somalische politicologe Ayaan Hirsi Ali de multiculturele lofzang van de multiculturalisten. In het 'Letter & Geest'-katern van het dagblad *Trouw* kreeg zij een podium voor haar waarschuwing tegen het conservatieve en reactionaire karakter van de islam, de kritiekloze houding van belangrijke politici op de *hate speech* in de moskee en de gang van zaken in het islamitisch onderwijs. Ze kreeg nationale bekendheid door haar openlijke kritiek op de islam, die zij ('gemeten naar bepaalde criteria') een achterlijke, achtergestelde cultuur noemde. Tegelijkertijd wierp zij zich op als de stem van de getekende moslimvrouwen in Nederland. Ook zij werd serieus met de dood bedreigd.

Ellian, Bouazza en Hirsi Ali gedroegen zich niet (meer) als 'exotische huisdieren', waarmee politiek correct georiënteerde intellectuelen goede sier konden maken. Het zelf afkomstig zijn uit de betreffende cultuur verschaft hen een zekere legitimiteit om bepaalde gevoelige

kwesties aan de orde te stellen. Men zou zelfs kunnen beweren dat het behoren tot een etnische minderheid de criticus aanmerkelijk meer speelruimte biedt bij de bestrijding van onacceptabele taboes. Tegelijkertijd dient te worden geconstateerd dat de sociale en conformerende druk uit de etnische en religieuze gemeenschappen enorm groot kan zijn, hetgeen de speelruimte van individuen om met afwijkende standpunten in het openbaar te treden aanzienlijk beperkt.

NIET GESTELDE VRAGEN

Het debat over de multiculturele samenleving is in de afgelopen twintig jaar gedomineerd door de ideologie van de politieke correctheid. Inmiddels is deze ideologie weer op zijn retour, zo niet in het defensief, maar zijn beoefenaren hebben zich genesteld in gevestigde academische en politieke posities. In Nederland heeft de dominantie van minderhedendeskundigen, het parochialisme onder intellectuelen, de nauwe band tussen beleid en universitair onderzoek en de daarmee gepaard gaande politieke correctheid een verlamdend effect gehad op de openbare discussie over het feit dat de komst van grote groepen immigranten naar Nederland de samenleving — zeker in de vier grote steden — definitief heeft veranderd.

Als gevolg van politieke correctheid en een door een kosmopolitische bril gevormde 'mindset' hebben intellectuelen — en ik sluit mijzelf niet uit — niet altijd de juiste vragen durven stellen. Een conflictloze multiculturele samenleving is ondenkbaar, merkt Han Entzinger terecht op in zijn oratie '*Voorbij de multiculturele samenleving*'.⁷¹ Toch blijven kosmopolieten het antwoord schuldig op problemen als Marokkaanse zwembadterreur; de hinderlijke criminaliteit onder Marokkaanse jongens; culturele verschillen als mogelijke verklaring voor werkloosheid; de problematiek van illegalen; segregatie op scholen; de problemen tussen de gevestigde en nieuwe bewoners in de oude wijken en de reactionaire, weinig emanciperende krachten binnen

De 'roots' van de PvdA Hans Werdmölder Politiek correct denken - Een reconstructie achteraf

de islam. Tegelijkertijd heeft men nauwelijks oog gehad voor migrantengemeenschappen, zoals de Indische gemeenschap, de Hongaarse politieke vluchtelingen of recentelijk de Russische gemeenschap, die zich min of meer geruisloos hebben geïntegreerd in de Nederlandse samenleving. Kosmopolieten hebben oogkleppen voor, waardoor ze wel in de verte kijken, maar zich afsluiten van de problemen in hun directe omgeving. Niet iedere migrant of autochtone stadsbewoner heeft immers de pretentie of de mogelijkheden een 'transnationale wereldburger' te zijn.

Hoe komt het dat de meeste migranten in de vs, het immigratieland bij uitstek, Amerikaan willen worden, terwijl de meeste migranten in Nederland — ook al zijn ze genaturaliseerd tot Nederlander — Turk of Marokkaan willen blijven? Een toenemend aantal hoogopgeleide jonge migranten noemt zich bij voorbeeld in de eerste plaats moslim, daarna Marokkaan of Turk en in de laatste plaats Nederlander. Is een mogelijke reden dat zo weinig inter-etnische huwelijken van Marokkanen en Turken met autochtone Nederlanders worden afgesloten, toch de beste garantie voor een succesvolle integratie?

Geen enkele deskundige had tot nu oog voor de gevolgen van het feit dat 80% van de migranten uit de Nederlandse Antillen eenoudergezinnen zijn met een vrouw aan het hoofd, die kennelijk onvoldoende in staat is het hoofd te bieden aan de opvoedingsproblemen met opgroeiende kinderen. Waarom doen Vietnamese bootvluchtelingen het redelijk goed, maar heeft de Neder-

landse samenleving problemen bij de opvang van Marokkaanse jongemannen en Somalische asielzoekers. Worden we over tien jaar geconfronteerd met het fenomeen van Somalische jeugdbendes?

Tot nu toe heeft geen enkele wetenschapper zich gebogen over de vraag hoe de samenleving moet reageren op de verwachte komst van nieuwe, moeilijk inpasbare immigranten. Leidt de voortgaande immigratie van laag of onvoldoende geschoolde (volg)migrantten tot een toename in woonsegregatie, zwarte scholen, criminaliteit en onderwijsachterstanden, zoals het meest sombere patroon in scenariostudies voorspelt? Zal er bijvoorbeeld een nieuwe tweedeling in de samenleving komen van oudere autochtone en jonge allochtone Nederlanders? Dit zijn urgente vragen waarover sociale wetenschappers zich zouden moeten buigen. Waar we werkelijk behoefte aan hebben zijn onafhankelijk denkende intellectuelen die kritische vragen durven te stellen en zich voor hun wetenschappelijke inzichten laten voeden door gedegen empirisch onderzoek.

1. *Graag dank ik een groot aantal kritische 'meelzers', in het bijzonder Mart-Jan de Jong en Margo Trappenburg die mij het duwtje hebben gegeven deze bijdrage te publiceren.*

Overige noten, zie www.wbs.nl